

ЕВОЛЮЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стрижак О. В.

*аспірант кафедри політології, права та філософії
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3809-8259>
o7926480@gmail.com*

З'ясовано, що в умовах повномасштабної російсько-української війни різко трансформувалася така політична владна одиниця виконавчого штибу як інститут Президента України. Доведено, що за режиму воєнного стану помітно розширилися повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних сил України. В умовах воєнного стану та необхідності підтримувати належний рівень кризового управління в Україні утвердилася де-факто президентська форма правління. Саме через це актуальним залишається експертний наратив про ризики повернення України до авторитарної політичної моделі через надмірну персоніфікацію особи президента та наростаючий суспільний запит на сильну особистість-лідера за умов повномасштабної російсько-української війни. Хоча, згідно соціологічних досліджень, українське суспільство жодним чином не підтримує встановлення одноосібної влади, а тому будь-який навіть сильний політичний лідер все ж має дотримуватися законодавства у своїх діях та прийнятті рішень. Позаяк така ситуація може носити негативний характер та ускладнити зворотній транзит до парламентсько-президентської форми правління по завершенню війни. Також встановлено, що посилення владних повноважень Президента України жодним чином не сприяло боротьбі з корупцією, яка здійснюється досить мляво й повільно. У свою чергу дисбаланс повноважень Президента України та Кабінету Міністрів України як провідної інституції виконавчої владної гілки може негативно позначитися на формуванні та реалізації стратегії повоєнної відбудови держави.

Ключові слова: Президент України, владні повноваження, повноваження президента, російсько-українська війна, воєнний стан, прийняття рішень, вибори президента.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну від 24 лютого 2022 року стало тригером до різкої динаміки внутріполітичних трансформацій в Україні. Російсько-українська війна стала потужним тригером трансформації всіх ключових політичних інституцій в Україні. Події, пов'язані з російською агресією слід розцінювати як єдиний потужний виклик Україні, що за своїми масштабами перевершує всі загрози національній безпеці, що поставали з часів здобуття незалежності. Відомо, що 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан Указом № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який підписаний Президентом України.

Встановлено, що події останніх років також активно відбилися й на діяльності Президента України, який в умовах оголошення воєнного стану отримав значно більше повноважень, порівняно з періодом гібридної російсько-української війни коли бойові дії велися на обмеженій території держави. В цих умовах постала необхідність адаптивної трансформації роботи всіх органів державної влади, зокрема й Президента України як однієї зі складових виконавчої гілки влади. Президент змушений діяти у надто специфічних умовах коригуючи свою активність задля вирішення ключових внутрідержавних і зовнішньополітичних проблем на тлі повсякденних бойових дій, що відбуваються на території України.

На тлі нинішніх обставин змінилася стратегія і тактика оперативного прийняття рішень за участі Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних сил України. Враховуючи такий стан речей, пов'язаний з ситуацією терміновості та невідкладності постала дилема розширення повноважень українського президента та уникнення дисбалансу у системі виконавчої влади, адже України конституційно має зберігати парламентсько-президентську форму політичного устрою. За таких обставин представникам всіх владних інституцій варто уникнути потенційних політичних протистоянь та не допустити політичної кризи в умовах війни.

Відтак постає необхідність постійного наукового моніторингу діяльності держави та ключових органів влади у нових безпекових реаліях. Саме науковий дискурс має формувати підґрунтя для надання численних теоретичних, методологічних та практичних рекомендацій органам державної влади в Україні. Реалізація такого задуму можлива за рахунок поглиблених наукових розвідок та публікацій результатів досліджень у численних майбутніх наукових статтях та монографіях.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукова увага до функціонування політичних інституцій України не знижується від часів здобуття незалежності, а починаючи з моменту російського повномасштабного вторгнення та прямими загрозами українському суверенітету кількість наукових та експертних розвідок

із зазначеної проблематики різко зростає. Тут варто звернути увагу на численні розвідки українських науковців та політичних експертів, які прямо чи дотично займалися питанням функціонування інституту Президента України. Серед них варто назвати публікації таких авторів як: Р. Аверчук (Аверчук), Г. Зеленько (Зеленько, 2021), М. Кармазіна (Кармазіна, 2007), О. Кондратенко (Кондратенко, 2023), І. Овчар (Овчар, 2023), О. Радчук (Радчук, 2021), В. Ярема (Ярема, 2014) та ін. Названі дослідники аналізують еволюцію інституту президента в період незалежності України та звертають особливу увагу на різке підвищення повноважень глави держави в умовах воєнного стану, що несе у собі загрозу кризи легітимності вищих владних структур держави. Авторами звернену увагу на те, що повномасштабна війна стала черговою підставою до вибудовування жорсткої президентської владної вертикалі задля забезпечення кризового управління та організації верховного головнокомандування в умовах воєнного стану. Цілком логічними є авторські висновки про те, що хоча в Україні й немає явно виражених підстав до встановлення авторитарного режиму, держава не відзначається спроможністю для оптимізації президентської владної вертикалі. Адже попри конституційне визначення парламентсько-президентської форми правління в Україні виконавча інституційна модель досі залишається де-факто президентською з креном у бік значної персоніфікації глави держави (Кондратенко, 2023, с. 101).

У той же час західна політична думка, представлена з приводу інституту президента та його владних повноважень, представлена переважно дослідниками Великобританії, США та Канади. Серед них слід назвати М. Балмаседу (Балмаседа, 2008), Л. Вея (Вей, 2005), Д. Ґудвіна (Ґудвін, 2021), Дж. Макгрегора (Макгрегор, 1994), Е. Робертса (Робертс, 2021) та ін. Праці названих науковців стосуються аналізу моделей поведінки глав держав у якості президентів, зокрема і в умовах воєнного стану та за інших складних політичних періодів.

Метою статті є аналіз діяльності Президента України як глави держави в умовах повномасштабної війни Росії проти України та правового режиму воєнного стану. Особливу увагу приділено трансформації повноважень Президента України у бік посилення його впливу у системі як виконавчої, так й інших гілок вищої владної вертикалі.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення Росії змінило очікування, а відтак і вимоги до інституту глави держави. Президент як і уряд після повномасштабного російського вторгнення отримав значно більше повноважень для прийняття оперативних та стратегічних рішень, які передусім стосуються протистояння відкритій агресії РФ. Відтоді Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройних сил України, є ключовою фігурою в умовах війни, адже в цілому очолює оборону України. Не буде перебільшеним умовивід про те, що Президент України здійснив перехід від політичних функцій та публічної складової до прийняття швидких оперативних рішень задля гарантування національної безпеки і оборони та позиціонування країни на міжнародних майданчиках.

Важливим кроком в умовах воєнного стану стала ініціатива Президента України та його команди щодо створення військових адміністрацій. Такі адміністрації є фактично тимчасовими державними органами, які формуються безпосередньо указом Президента України та діють на визначеній ним території у вигляді тимчасового заходу та елементами військового управління задля гарантування безпеки в умовах воєнного стану. Позаяк, на думку української дослідниці І. Овчар, особи, призначені очільниками військових адміністрацій були колишніми головами територіальних громад, що було розраховано на збереження кадрової стабільності та забезпечення лояльності до президента у цих новостворених органах управління (Овчар, 2023, с. 117). Загалом же, військові адміністрації є по суті президентською вертикаллю на місцях, а також способом посилення взаємовідносин між центром і регіональним рівнем та як майданчик для співпраці на майбутні вибори.

Варто зазначити, що перші два роки каденції В. Зеленського його рівень підтримки за різними даними соціологічних досліджень знизився із 73,2% до 24%, що насамперед було зумовлено неможливістю справжньої боротьби з корупцією, лобізмом своєї команди, втручання в роботу судової системи тощо (Кондратенко, 2023, с. 99). Врешті завдяки збереженню керованості ключовими державними інституціями та позиціонування себе у якості незаперечного національного лідера В. Зеленському вдалося зберегти динаміку консолідації українського народу та мобілізувати його до протистояння повномасштабній війні, розв'язаній Росією. З початком повномасштабної агресії Росії у лютому 2024 року завдячуючи твердій позиції та прояву рішучості рейтинг українського президента зріс до близько 90%, хоча й вже через рік на березень 2023 року він знизився до близько 70%. Відомо, що В. Зеленський не пристав на пропозиції ключових західних лідерів, які задля збереження персональної безпеки радили українському лідеру перемістити свою діяльність за кордон та виконувати свої функції в екзилі. Нинішній же рівень народної підтримки В. Зеленського коливається на рівні 57–59% (Рейтинг Зеленського, 2024).

Тож, можна дійти констатуючого висновку, що різке зростання рейтингу Президента України було зумовлено повномасштабною агресією Росії за умов якої лідер України продемонстрував рішучість та не полишив державу пори рекомендації провідних західних політиків та низки закордонних спецслужб. Відтак суспільство дало Президенту України шанс стати лідером у момент складних рішень та критичних подій. Адже в умовах повномасштабної війни всі процеси в державі де-факто має очолити одна політична постать, яка зобов'язана бути і центром прийняття рішень і майданчиком для діалогу й комунікацій на тлі відповідальності за збереження країни. Тут слід відзначити на існування в українців

запиту на політичного лідера, натомість бачення такого лідера надто відрізняється залежно від різних соціальних категорій, а також залежно від часу, подій та обставин (Овчар, 2023, с. 113). У той же час українське суспільство намагається тримати баланс між монополією на критику влади в умовах воєнного стану та проєкцією тиску на неї задля збереження ключових демократичних принципів та ліберальних цінностей.

Натомість допущення низки політичних помилок та збереження/поглиблення негативних тенденцій у соціально-політичній ситуації держави створюють підґрунтя до поступово падіння популярності президента, а з тим і зниження його політичного рейтингу. Слід нагадати, що вже починаючи з 2019 року президент В. Зеленський здобув значні повноваження, а відтак його діяльність відзначалася подвійними стандартами. Адже створення антикорупційних інституцій на кшталт Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) розцінювалося як позитивний етап у розбудові української державності через мінімізацію впливу олігархів та фінансово-промислових груп на політичні процеси. Натомість Президент України отримавши досить широкі повноваження зберіг можливість впливати на ЗМІ аж до встановлення контролю над окремими з них. Така ситуація прямо чи опосередковано впливала на створення нових та відтворення старих корупційних схем, корі забезпечували лобювання часто бізнесових та інших приватних інтересів президентського оточення.

Попри те, що нинішній президент переміг у чергових виборах багато в чому завдячуючи гаслам стосовно боротьби з корупцією, все ж таки в інформаційному просторі існувала значна кількість наративів про вплив на президентську кампанію тодішнього українського олігарха І. Коломойського, який розглядав кандидата в президенти В. Зеленського як вигідну інвестицію для лобювання у подальшому своїх фінансово-бізнесових інтересів. Електоральний успіх В. Зеленського отримав доволі потужні важелі впливу як на уряд, так і на парламент. Також попри потужний кредит довіри до президента (за В. Зеленського проголосувало 73,2% виборців) питання реальної боротьби з корупцією залишалося відкритим. Як приклад 5 червня 2019 року Конституційний Суд України позбавив НАБУ права визнати недійсними угоди фігурантів корупційних розслідувань. У зв'язку з цим було закрито значну кількість кримінальних проваджень проти високих посадовців, які були звинувачені у скоєнні кримінальних злочинів. Як наслідок, президент зіткнувся з дилемою між збереження довіри через посилення боротьби з корупцією та її реструктуризацією шляхом лобювання інтересів свого близького політичного оточення (Freedom House: Nations in Transit, 2020). Відтак можна зробити попередній висновок про те, що посилення владних повноважень Президента України жодним чином не сприяло боротьбі з корупцією, яка здійснюється досить мляво й повільно. Попри прискорення процесу цифровізації політичних інституцій та цифрового супроводу суспільно-політичних відносин досі відчувається монополістський вплив олігархів та фінансово-промислових груп на телевізійному ринку держави.

Розбалансування політичної системи, спричиненої зокрема й війною, внесло значний деструктив у роботу більшості політичних інституцій та всієї владної вертикалі загалом. Поступово відбувався процес ухвалення парламентом законів без врахування думок широкої громадськості, представників її в парламенті – народних депутатів та представників різних політичних партій.

Дедалі активніше наростає дискурс довкола розширення повноважень Президента України, що відбувається упродовж більш ніж трьох років повномасштабної війни. Можна констатувати факт про збереження неформального впливу глави держави на всі три гілки влади та місцеве самоврядування, що несе загрози підвалинам демократії. Така ситуація динамізує формує транзит/трансформацію України з парламентсько-президентської моделі республіки до президентсько-парламентської/семіпрезиденталістської, або навіть до класичної президентської. Нинішня організація владної вертикалі відповідає фактично всім критеріям такої республіки. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних сил України в умовах дії воєнного стану посилив свої повноваження і саме його Офіс, очолюваний А. Єрмаком, найбільше впливає на зміст державної політики (Зеленько, 2023). Означене дає підстави для суджень про збереження розширених президентських повноважень після завершення російсько-української війни. Натомість Закон України про воєнний стан прямо забороняє обмеження базових громадських свобод, гарантованих частиною другою статті 64 Конституції України (Рейтинг Зеленського, 2024).

З виразним посиленням впливу президента простежуються прояви негативних тенденцій в його діяльності, як от: створення Офісом президента своєрідної монополії на істину й порядок денний, формування константи неприпустимості критики влади, надмірне втручання в роботу інших гілок влади тощо. Одним із негативних наслідків дисбалансу повноважень виконавчої гілки влади стала резонансна подія наприкінці липня 2025 року, пов'язані з різким обмеженням повноважень та діяльності антикорупційних інституцій – НАБУ і САП з подальшим підпорядкуванням Генеральному прокурору, який є квотою Президента України у висуненні його кандидатури до ВРУ на її згоду щодо призначення на цю посаду. Врешті лише під тиском громадянського суспільства України й колективного Заходу НАБУ та САП вдалося повернути незалежність їх функціонування.

Звісно, що в умовах війни саме Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних сил України замикає на собі вплив на прийняття як внутрі-, так і зовнішньополітичних рішень. Тут

надмірна концентрація влади довкола президента може бути виправдана за умов воєнного стану, натомість створює значні ризики для повоєнного демократичного розвитку й всезагальної відбудови держави. Відтак паралельно постає гостре питання на кшталт – чи вдасться Україні уникнути скочування до авторитарної моделі управління надмірною персоніфікацією особи президента? Адже парламентська монобільшість, представлена партією «Слуга народу» дозволяла президентові мати фактичну монополію на виконавчу владу встановивши при цьому де-факто президентську республіку (Кондратенко, 2023, с. 100). Тож окрім посилення повноважень Президента України його політична партія спромоглася провести до парламенту понад половину депутатів, відтак створивши однопартійну парламентську більшість без формування коаліції з іншими політичними силами. Більше того, вперше в історії незалежної України було запроваджено парламентську систему однопартійної більшості, яку очолив всенародний президент у якості лідера цієї більшості. Все це стало ще однією підставою для концентрації більшості фактичних важелів впливу в руках президента (Литвин, 2025, с. 57).

Нині актуальним залишається наратив про ризики повернення України до авторитарної політичної моделі через надмірну персоніфікацію особи президента та наростаючий суспільний запит на сильну особистість-лідера за умов повномасштабної війни. Натомість у ході соціологічного опитування понад 70% респондентів вважають, що будь-який сильний політичний лідер все ж має дотримуватися законодавства у своїх діях та прийнятті рішень (Радчук, 2021). Тут варто погодитися з відомим українським політологом В. Фесенком про неможливість повернення до авторитарної політичної моделі (нехай за посилення впливу інституту президента), адже українське громадське суспільство є надійним запобіжником проти такого сценарію (Хоменко, 2022). До того ж процес інтеграції України до ЄС вимагає дотримання демократичних правил у забезпеченні внутрішньої та зовнішньої політики, а також захисту прав і свобод особисті.

У той же час, на думку українського правознавця А. Шкуро, розширені повноваження Президента України в умовах повномасштабної війни у значній мірі відкрили вікно можливостей для прийняття низки політичних рішень, які могли прямо вплинути на зміцнення безпеки держави. Саме оперативність виконавчої гілки влади та злагодженість її дій із законодавчою та судовою, а також із зарубіжними партнерами дозволило Україні подати офіційну заявку на вступ до НАТО у пришвидшеному порядку (Шкуро, 2024, с. 250). Натомість в умовах повномасштабної війни реальне подальше зближення України з НАТО, а тим паче вступ видається практично неможливим.

Відтак, попри розширення владних повноважень, вплив Президента України врівноважується парламентом та іншими політичними інституціями. Адже глава держави не є водночас главою виконавчої влади, а його роль у формуванні уряду зведена до пропонування кандидатури прем'єр-міністра та низки окремих міністрів, кандидатури яких, у свою чергу, повинна затвердити Верховна Рада України (Литвин, 2025, с. 64).

Слід також відзначити, що в умовах воєнного стану традиційна політична діяльність «згортається», переживає обмеження, пов'язані як з технічною неможливістю реалізації демократичних процедур, так і з намаганням правлячої еліти нівелювати вплив політично-опозиційних партійних структур (Кобець, 2024, с. 30). У медійній площині циркулює питання щодо конституційних повноважень президента після спливу його строку перебування на посаді. У Конституції України немає ніяких чітких прописаних заборон щодо проведення президентських виборів. Так, стаття 64 Конституції визначає, що «...в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» (Експертна думка. Чи припиняються повноваження Президента України, 2024). Натомість обмеження щодо виборів глави держави прописані у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», яким прямо забороняється проведення будь-яких виборів під час дії воєнного стану. Відповідно до цього закону було встановлено заборону проведення всіх видів виборів: вибори Президента України, Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування (Про правовий режим воєнного стану, 2015). Адже проведення виборів несе загрозу життю та здоров'ю громадян і суперечить конституційним вимогам до виборів. Більше того, у потенційних виборах право голосу будуть позбавлені як внутрішні переселенці, так і сотні тисяч осіб, призваних до лав Збройних сил України, які нині перебувають у зоні бойових дій.

Відтак не можна говорити про порушення виборчих прав громадян у цьому випадку як і не можна говорити про наявність підстав для проведення виборів при завершенні 5-річного строку повноважень Президента України за умов режиму воєнного стану. Тож право обирати та бути обраним може бути обмежено саме відповідно до цього закону.

Таким чином, питання безпеки ставляться у якості пріоритетних та тимчасово домінуючих над електоральними процесами. Тому саме Президент України, з правової точки зору, є ключовим суб'єктом цивільного демократичного контролю за сектором безпеки та оборони. Цей статус підтверджується можливістю прийняття рішень юридичного характеру як безпосередньо Президентом України, так і через очолювану Президентом України Раду національної безпеки і оборони України чи інші створювані при потребі консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (Стефанчишен, 2024, с. 46).

Тим часом відбуваються спекуляції й маніпуляції щодо проведення таких виборів як в Україні, так і за кордоном. У пропагандистських російських публіках тиражується теза про встановлення «диктаторського режиму в Україні». Головною тезою Кремля є запевняння українців та міжнародну

спільноту про відсутність в Україні легітимної влади у зв'язку із закінченням повноважень президента В. Зеленського у травні 2024 року. Все це, так чи інакше, здійснюється з метою соціально-політичної дестабілізації ситуації в Україні.

Такого стибу пропаганда необхідна Росії з кількох причин. По-перше, делегітимація українського керівництва є банальною підставою для продовження Росією війни проти України; по-друге, РФ таким чином демонструє світу про неможливість вести перемовини щодо призупинення вогню у зв'язку з нелегітимністю української влади; по-третє, такі пропагандистські заяви спрямовані на переконання світової спільноти не лише у нелегітимності українських владних інституцій, але й у повній відсутності в Україні демократії. Саме виходячи з цього В. Путін відзначився заявами про необхідність запровадження щодо України зовнішнього управління (Як Росія маніпулює непроведенням виборів в Україні, 2025).

Все ж російська пропаганда довкола теми виборів в Україні традиційно діє за стратегією «тисячі версій» – наповнення інформаційного поля великою кількістю різноманітних заяв, які іноді суперечать одна одній. Це дезорієнтує читача, який швидко втомлюється від намагань розрізнити факти й неправду (Українське волонтерство – явище унікальне, 2017). Тим часом дискусії та спекуляції довкола можливого/необхідного проведення президентських виборів (під час або після війни) посилюються і в Україні на тлі наростання амбіцій у лідерів різного стибу як провладних, так і опозиційних політичних сил. Так, лідер партії «Європейська Солідарність» П. Порошенко зробив кілька заяв про можливість проведення президентських виборів 26 жовтня 2025 року (Вибори в Україні готуються на 26 жовтня, 2025). Натомість соціопитування демонструють, що більшість українців не підтримують проведення виборів під час війни, адже це загрожує виходу з-під контролю безпекової ситуації та політико-економічної стабільності в державі.

Висновки. Отже, інститут Президента України є ключовою вертикаллю, яка впливає на центральні органи влади та місцеву владну вертикаль. Особливо питання політичної участі Президента України актуалізувалося з початком повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року. Відтоді повноваження президента значно розширилися, що пов'язано із введенням воєнного стану як особливого політичного режиму у державі в умовах повномасштабної війни. Тож владні інституції та українське громадське суспільство готові наділяти президента додатковими повноваженнями у разі якщо йдеться про належний рівень забезпечення національної безпеки. Відтак вибудовування жорсткої владної президентської вертикалі спрямоване на забезпечення безпеки й здійснення кризового управління в умовах повномасштабної російської агресії. Позаяк існує експертне застереження, що посилення інституту президента призведе до подальшої політичної деформації виконавчої гілки влади й збереження де-факто президентської моделі республіки по завершенню війни. Така ситуація може негативно вплинути на подальше проведення політичних та економічних реформ, а також повоєнну відбудову України та інтеграцію її до ЄС та НАТО.

Stryzhak O. Evolution of the powers of the President of Ukraine in the conditions of a full-scale Russian Ukrainian war. It is clear that in the minds of the large-scale Russian-Ukrainian war, such a political authority as the institution of the President of Ukraine was dramatically transformed. It has been proven that under martial law, the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine have significantly expanded. In the minds of the military, the need to maintain proper levels of crisis management in Ukraine has established a de facto presidential form of government. As a result, the expert narrative about the risks of Ukraine's turn to an authoritarian political model through the supra-mundane personification of the president's personality is no longer relevant, and the growing suspense of the strong personality of the leader is behind the minds of a large-scale Russian-Ukrainian war. Although, according to sociological research, the Ukrainian government does not routinely support the establishment of a monopoly government, and even then, a strong political leader may still be able to comply with the laws of his own actions and decisions will be made. Perhaps such a situation may have a negative character and complicate the transition to a parliamentary-presidential form of government after the end of the war. It has also been established that the strengthening of the authorities of the President of Ukraine has not begun to fight corruption at all times, as it is impossible to do it completely. There is an imbalance between the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, as a guiding institution of the new government, which can have a negative impact on the formulation and implementation of the strategy. wartime Buddhism powers.

Key words: President of Ukraine, government's renewal, presidential renewal, Russian-Ukrainian war, military camp, decision making, presidential election.

Література:

1. Вибори в Україні готуються на 26 жовтня, – Порошенко (2025, Лютий 17). Цензор Нет. 2025. 17 лютого. URL: <https://censor.net/ua/n3536156>.
2. Гудвін Д. (2021). Лідерство у буремні часи / пер. з англ. К. Смаглий. Харків.